

Miscellanea

Rupert van Deutz en Norbert van Gennep in de recente literatuur

De bedoeling van deze korte bijdrage is vooreerst het voorstellen van het laatste boek van Maria Lodovica Arduini¹⁾, waarvan de uitgever een bespreking in dit tijdschrift heeft gevraagd, en verder het stellen van een aantal vragen omtrent onopgeloste problemen aan de specialisten in het werk van Rupert van Deutz. Deze vragen betreffen uiteraard in de eerste plaats de verhouding tussen Rupert en Norbert. Hebben zij elkaar ontmoet te Siegburg tussen 1116 en 1118 en daar alleen? In welke passages spreekt Rupert over Norbert of welke andere tegenstanders heeft hij bedoeld? Over dat alles bestaat tot op heden geen eensgezindheid, noch bij de Norbert-, noch bij de Rupert-specialisten. Misschien is het mogelijk vanuit de geschiedenis van Norbert op sommige punten iets meer klaarheid te brengen.

Vooreerst dient te worden aangestipt dat Rupert in geen enkel van zijn werken Norbert met name noemt²⁾. Dit kan eventueel verband houden met zijn methode om zo weinig mogelijk nominatief te citeren en zelden zijn tegenstanders met name te noemen³⁾. Doch hier rijst de vraag naar het waarom. Mag men zeggen dat Rupert die tegenstanders vermijdt te noemen, die hij wegens hun hoge positie te vrezen had? Een antwoord op deze vraag zou ongetwijfeld de identificatie van zijn vijanden kunnen vooruithelpen.

Volgens M.L.A. zou Norbert stelling genomen hebben tegen de eucharistieleer van Rupert (blz. 105), doch daarvoor bestaat o.i. geen

¹⁾ M.L. ARDUINI, *Rupert von Deutz (1076-1129) und der «status christianitatis» seiner Zeit*, (Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte, Heft 25), Keulen, Wenen (Böhlau), 1987, in-8°, XI-505 blz. (DM 128).

²⁾ Dit werd reeds terechtesignaleerd door U. BERLIERE, *Rupert de Deutz et saint Norbert*, in *Revue bénédictine*, 1890, VII, blz. 453, die echter wel meent dat er geen reden tot twijfel bestaat betreffende de identificatie met Norbert in het *In regulam sancti Benedicti*. Toch schijnt, bij nader toezien, ook daar niet elke twijfel uitgesloten, zoals verder zal worden aangeduid.

³⁾ Zie daarover H. SILVESTRE, *La répartition des citations nominatives des Pères dans l'œuvre de Rupert de Deutz*, in *Sapientiae doctrina. Mélanges Dom Hildebrand Bascour*, RTAM, n° spécial 1, Leuven, 1980, blz. 271-298.

enkele aanduiding⁴). Wel wordt vrij algemeen aanvaard dat Norbert kritiek had op de leer van de Menswording zoals die door Rupert werd verwoord in zijn *De divinis officiis* (blz. 97). Het misverstand ontstond uit een duistere tekst van Gregorius de Grote over de Menswording van Christus, die door Ruperts tegenstander verkeerdelijk werd verstaan als zou hij over de geboorte van de H. Geest uit de maagd Maria handelen. M.L.A. plaatst, evenals John H. van Engen⁵), deze aanklacht van Norbert tegen Rupert vóór de reis van Rupert naar Rome in 1124⁶). Dit zou uitvoeriger dienen bewezen te worden aangezien het iets minder goed past in het itinerarium van Norbert. Weliswaar kwam Norbert in oktober-november 1121 te Keulen (Sint-Gereon), alsook hoogstwaarschijnlijk in 1122 en 1124 (Cappenberg), doch een ontmoeting met Rupert op dat ogenblik ligt minder voor de hand dan tussen 1116 en 1118 te Siegburg. Rupert zegt uitdrukkelijk dat zijn tegenstander hem vriendschappelijk om een boek vroeg en dat hij hem het *De divinis officiis* gaf⁷). Dit gebeurde dus bij een persoonlijke ontmoeting. Of de teruggave eveneens gebeurde bij een samenkomst is niet zo duidelijk uitgedrukt (...*remisit nihil mihi dicens aut rogans boni sive mali.*) Deze zin schijnt trouwens enigszins in tegenspraak met het vervolg van het verhaal waar Rupert zegt dat de volgelingen van de prediker het boek opeisten en zich haastten het te verbranden (...*libro nimium infesti,*

⁴) Rupert zegt een discussie gehad te hebben «cum aliquo magni nominis, magnaue aestimationis scholastico licet monacho certamen permolestum de sacramento corporis et sanguinis Domini» (*In regulam s. Benedicti*, P.L., 170, kol. 496A), doch Norbert was noch scholaster, noch monnik. Het gaat hier ongetwijfeld om een onachtzaamheid, want M.L.A. zegt zelf terecht (blz. 29, n. 26 en blz. 406, n. 388) dat de «certamen permolestum» met Alger van Luik werd uitgevochten.

⁵) J.H. van ENGEL, *Rupert of Deutz*, Berkeley, Los Angeles, Londen, 1983, blz. XIX (ca. 1124: Norbert charges heresy) en blz. 337 (to the end of the year 1124). Terloops moge worden opgemerkt dat J.H. van Engen hier enkele onnauwkeurigheden schreef. Zo was Norbert nooit monnik, ook niet te Siegburg, en Rupert verweet hem nooit zijn onwettige wijding. Dit was, voor zover bekend, ook geen punt van de aanklacht te Fritzlar.

⁶) Deze datering houdt waarschijnlijk verband met die van het *In regulam sancti Benedicti*, zie M. MAGRASSI, *Teologia e storia nel pensiero di Ruperto di Deutz*, Rome, 1959, blz. 28 (1125-1126); M.L. ARDUINI, *Neue Studien über Rupert von Deutz. Sieben Beiträge*, Siegburger Studien, XVII, Siegburg, 1985, blz. 172 (1124-1125); H. GRUNDMANN, *Zwei Briefe des Kanonikers Meingoz von St. Martin an Abt Rupert von Deutz (nach 1124-Anfang 1128)*, in *Deutsches Archiv*, 1985, XXI, Heft 1, blz. 268 (1125-1126); H. SILVESTRE, *La répartition des citations ...*, Leuven, 1980, blz. 292 (1125-1126); J.H. van ENGEL, o.c., blz. XIX (1125). Hoe dan ook, de datum van het werk zegt niets over de datum van het verhaalde incident betreffende de passage in *De divinis officiis*.

⁷) *In regulam sancti Benedicti*, P.L., 170, kol. 490B.

poscebant eum et rapere festinabant ad comburendum.) Men kan uiteraard vertalen of hier enkel de bedoeling van de volgelingen wordt uitgedrukt, doch strikt genomen staat dat er niet. Niet alleen in zijn theologie drukt Rupert zich vaak onnauwkeurig uit, maar ook hier bij het verhalen van feiten.

Algemeen werd en wordt aanvaard, zelfs door U. Berlière, dat de tegenstander van Rupert, beschreven in het *In regulam sancti Benedicti*, niemand anders is dan Norbert. Inderdaad zal men moeten toegeven dat de beschrijving grotendeels toepasselijk is, nl. goed gedrag maar recente bekering, plots gevraagd naar het priesterschap, befaamd maar aanvechtbare opvattingen, prediker, toelating daartoe van de paus⁸). Anderzijds blijft het verwonderlijk dat geen enkel historicus zich vragen stelde omtrent de minder goed passende elementen in de beschrijving. Norbert was, zoals iedereen, onderdaan geweest in het kapittel van Xanten en had daar een even lange, zoniet langere, opleiding gekregen aangezien hij het ontvangen der hogere wijdingen had uitgesteld. Het *de vita saeculari noviter conversus* kan met enige goede wil op Norbert worden toegepast, doch het blijft onnauwkeurig uitgedrukt. Een voor de hand liggende vertaling zou zijn: «die uit de lekestand onlangs in het klooster ging», wat niet past voor Norbert. Vóór zijn verkiezing tot aartsbisschop eind juni-begin juli te Spiers, was Norbert geen echte *praelatus*⁹) en het *In regulam sancti Benedicti* werd blijkbaar voor die

⁸) *In regulam* ..., P.L., 170, kol. 492B: «Nescio tamen unde illum offensussem, nisi quod non mihi per omnia placebat, vel satis cautum videbatur, quod cum esset iuvenis, et de vita saeculari noviter conversus, repente expetito sacerdotio publicum arripisset praedicationis officium, asserendo, ut ferebatur, quod cum auctoritate apostolica undecim suscepisset praedicationis remedio curandos episcopatus. Fateor illud mihi adhuc et sapientioribus plerisque videtur, quod aetati et pristinae eius conversationi ordo iste, qui omnibus bene convenit, maxime convenisset, ut non antea praelatus quam subditus, sed ante subditus quam praelatus esse studuisset.» — De vermelde toelating van de paus, zelfs indien de precisering van de elf bisdommen vragen oproept, vormt een zwaarwichtig argument. Het feit dat geen enkele bul met zulke toelating bewaard bleef, schijnt erop te wijzen dat ze niet vaak werd gegeven. Daaruit mag men natuurlijk niet besluiten dat dit nooit het geval was. Het pausdom in de Gregoriaanse periode had alle voordeel bij de verspreiding van deze ideeën door de *Wanderpredigt*, maar misschien ook bij het geven van een louter mondelinge toelating. De hypothese van Charles Dereine dat zulke bullen na de dood van de bestemming werden vernietigd, lijkt minder gelukkig.

⁹) Indien Rupert over Norbert sprak, kan hij de term *praelatus* op hem hebben toegepast als leider van een groep volgelingen, als prediker, of — en dat is waarschijnlijker — als overste van Prémontré, doch kerkwettelijk was Norbert enkel priester tot juli 1126. Zelfs indien men aanneemt dat het *In regulam sancti Benedicti* ca. 1127 zou opgesteld zijn (cfr. H. SILVESTRE, in *RTAM.*, 1961, XXVIII, blz. 18), dan kan Rupert toch moeilijk Norberts promotie tot aartsbisschop bedoeld hebben, want die bevordering kwam niet uitzonderlijk vroeg na zijn «bekering».

tijd geschreven¹⁰). De tegenstander van Rupert was omringd door een schare volgelingen, die ten dele ongeletterd waren, en hij predikte tegen Rupert in buitenlandse steden. Dit lijkt, wat Norbert betreft, moeilijker denkbaar tussen 1115 en 1118, dan wel tussen 1121 en 1126. Hoe dan ook, men bezit geen enkel getuigenis over het gevolg van Norbert als *Wanderprediger*, tenzij dan dat de *Vitae Norberti* enkele *socii* of confraters vermelden. Tenslotte blijven nog twee ernstige problemen te stellen bij deze passage, hoewel het slechts gaat om *argumenta e silentio*. Rupert zoekt zwakke plekken bij zijn tegenstander. Welnu, Norbert was laakbaar en kwetsbaar op twee punten, nl. het niet onderhouden van de *interstitia* bij de wijding tot diaken en priester¹¹), en zijn quasi-veroordeling te Fritzlar. Waarom rept Rupert daarover met geen woord? Betreffende het eerste verwijt kan men desnoods nog veronderstellen dat hij aartsbisschop Frederik van Keulen, als voornaamste schuldige, wilde ontzien. Een kerkelijke veroordeling of afkeuring van de prediker bood in ieder geval een gedroomd argument voor Rupert, zelfs indien hij het op één punt van de aanklacht wellicht met Norbert eens was. Hijzelf was namelijk ook van oordeel dat de zending (*missio*), volgens Sint-Paulus noodzakelijk voor de prediking, bij de priesterwijding zelf werd gegeven¹²).

Deze opmerkingen bij de tekst van het *In regulam* zullen de Rupert-specialisten waarschijnlijk niet doen twijfelen aan de identificatie met Norbert, maar ze dienden o.i. toch eens ter discussie te worden gesteld. Misschien duiden ze enkel aan dat Rupert Norbert toch niet zo goed kende. M.L.A. vroeg zich reeds tweemaal af wie Rupert dan wel

¹⁰) Zie noot 6.

¹¹) Enkele auteurs interpreteren de tekst van Rupert alsof hij hierop zinspeelde. Dat is o.i. niet het geval. Hij zegt enkel dat zijn tegenstander wilde overste zijn zonder vrijwel ooit onderdaan geweest te zijn. Een interessante paralleltekst vindt men bij Ivo van Chartres, waar hij de *gyrovagi* beschrijft, nl. in *Epistola CXII, P.L.*, 162, kol. 201 BC: «Verum cum quidam ex hac professione in melotis suis vicos, castella, civitates gyRANDO perlustrent, humilitate vestium, vilitate ciborum, merita sua populis ostentant. Ambiunt fieri magistri qui nunquam fuerunt discipuli, ...». Zie ook *ibidem*, kol. 550: «Debet enim ante esse discipulus, quisquis doctor esse desiderat, ut possit docere quod didicit.» De context behandelt hier de promotie tot bisschop. Zie verder de uitspraken van Bernardus over de bevorderingen van te jonge mensen tot hoge kerkelijke ambten in J. VON WALTER, *Die ersten Wanderprediger Frankreichs*, Leipzig, 1906, blz. 153, noot 3. Rupert werd geboren in 1070-1075, zie H. SILVESTRE, *La date de naissance de Rupert ...*, in *Scriptorium*, 1962, XVI, blz. 345; Norbert in 1080-1085, dus het leeftijdsverschil tussen beiden was niet zo groot.

¹²) Hierover verder meer, bij de bespreking van de inhoud van de *Altercatio*.

bedoelde indien het Norbert niet was¹³). Dat blijft uiteraard de onopgeloste en wellicht onoplosbare vraag. Rupert had in ieder geval veel tegenstanders en één daarvan kan misschien toch tegelijk oud-leerling van Laon, *Wanderprediger* met toelating van de paus, onlangs uit de wereld en in het klooster getreden en jong-bevorderd tot een kerkelijk ambt geweest zijn. Onmogelijk is dat niet, vooral niet voor een oud-student van Laon. In het *In regulam* verhaalt Rupert immers vóór en na de passage over het *De divinis officiis* zijn moeilijkheden met de aanhangers van Laon. Indien men het Virgiliaans *ab uno disce omnes* van Rupert letterlijk opneemt, zou ook deze tegenstander tot die groep moeten behoren. Misschien zal men moeten zoeken tussen de bisschoppen of abten verkozen tussen 1111 en 1126, bij voorkeur in de Rijnstreek en in het benedictijns milieu. Zo zou tevens verklaard zijn waarom Rupert halsstarrig weigert zijn tegenstander te noemen en telkens een omschrijving zoekt, *ille quem bene nosti*, etc.

M.L.A. meent dat Rupert in zijn *Altercatio monachi et clerici quod liceat monacho praedicare*, schreef tegen Norbert, die van opvatting zou zijn geweest dat monniken volledig dienden uit de wereld te treden en geen zielzorg mochten uitoefenen (blz. 95-96). Deze stelling, die M.L.A. belooft in een volgend boek te bewijzen, moet voorlopig een hypothese blijven¹⁴). Geen enkel feit in Norberts leven wijst erop dat hij tegen de zielzorg van de monniken gekant zou zijn geweest. Integendeel zou zijn verblijf te Siegburg tussen 1115 en 1118, waar men blijkbaar voorstander was van de zielzorg door monniken¹⁵), eerder het tegenovergestelde doen veronderstellen. Bovendien bestond in het begin der 12de eeuw een sterke stroming onder de hervormers om het recht tot prediken toe te vertrouwen aan degenen die dit door hun strenge levenswijze verdienden. Ook in dit perspectief zou men eerder verwachten dat mensen als Norbert, althans aan de hervormde monniken, het recht op prediking zouden toekennen. Bij het herlezen van de *Altercatio* (P.L., 170, kol. 537C-542C) vindt men trouwens geen konkrete zinspelingen die noodzakelijkerwijze op Norbert zouden bedoeld zijn. De clericus speelt in de

¹³) Een eerste maal in M.L. ARDUINI, *Contributo alla biografia di Ruperto di Deutz*, in *Studi medievali*, 1975, XVI, 2, blz. 569; een tweede maal in het hier besproken boek, blz. 73.

¹⁴) Aldus ook J.H. van ENGEL, *o.c.*, blz. 312: «...and so the identification with Norbert must remain tentative.»

¹⁵) J. SEMMLER, *Die Klosterreform von Siegburg*, Bonn, 1959, blz. 266-281, vooral blz. 280-281; St. WEINFURTER, *Salzburger Bistumsreform und Bischofspolitik im 12. Jahrhundert*, Keulen, Wenen, 1975, blz. 184.

discussie een ondergeschikte rol als opponent en blijft anoniem. Weliswaar behandelt Rupert hoofdzakelijk het recht om te prediken, waarover Norbert werd geïnterpelleerd door het Concilie van Fritzlar op 28 juli 1118. Tegen het einde van de discussie legt Rupert de klemtoon op de noodzakelijke zending. Doch bij nader toezien verdedigt hij dezelfde stelling als Norbert te Fritzlar, nl. dat de zending door de bisschop bij de priesterwijding zelf wordt gegeven¹⁶). Logischerwijze moest Norbert dus dezelfde mening als Rupert voorstaan, nl. dat alle priesters, ook de monniken, de zending en het recht tot prediken hadden gekregen bij hun wijding.

De tekst van Filips van Harveng, die over de discussie neergeschreven in de *Altercatio* schijnt te handelen, versterkt de opvatting dat de bedoelde *clericus* niet met Norbert kan worden gelijkgesteld¹⁷). De *clericus* was immers van dezelfde stad als Rupert en vooral wordt hij beschreven als een specialist in het werk van Porphyrius en Aristoteles, wat allerm minst op Norbert past. Hij was echter wel een bekende van de meesters van Laon, die hem in het gelijk stelden. Kan deze zelfde anonieme *clericus* ook in het *In regulam sancti Benedicti* bedoeld zijn? Als Luikenaar en bekend met de magisters van Laon lijkt deze hypothese niet volledig uitgesloten. Dat twee van de vijftien bewaarde handschriften van de *Altercatio* zich bevonden in de premonstratenzerabdijen Belval en Bonne-Espérance¹⁸) duidt op belangstelling voor de omstreden vraag van het recht op zielzorg, niet op een gelijkstelling van de *clericus* met Norbert. Het hs. van Ottobeuron (Clm. 27.129) draagt wel de titel: *Conflictus Ruodperti Coloniensis abbatis... cum Noperto clerico*, doch er bestaan eveneens twee hss. met een toewijzing aan een diaken Willem en een *clericus* Timundus¹⁹). Het wachten is dus op de verdere bewijzen van M.L.A.

De beste karakterschets van Rupert vindt men nog steeds bij Prof. H. Silvestre²⁰). Zowel hij als M.L.A. echter schijnen zonder meer geloof te hechten aan een uitdrukking van Rupert zelf, die zich *lepore timidior*,

¹⁶) P.L., 170, kol. 542C: «Pater Christum, Christus apostolos, apostoli archiepiscopos, archiepiscopi episcopos, episcopi presbyteros mittunt, videlicet quando ordinant eos.» Zie de *Vita Norberti A*, MGH., SS., 12, blz. 673; *Vita Norberti B*, AA.SS., 6 juni, blz. 814B, nr. 20.

¹⁷) *De continentia clericorum*, P.L., 203, kol. 807.

¹⁸) J.H. van ENGEL, *Rupert of Deutz*, blz. 310.

¹⁹) *Ibidem*, blz. 311-312.

²⁰) H. SILVESTRE, *Premières touches pour un portrait de Rupert de Liège, ou de Deutz*, in *Mélanges Jacques Stiennon*, Luik, 1982, blz. 479-496.

schuwer dan een haas, noemde²¹). Die vreesachtigheid zou hij, volgens M.L.A. (blz. 28) uit liefde voor de waarheid overwonnen hebben. Zou echter iemand, die fundamenteel schuw en vreesachtig was, zich tot een levenslange gevaarlijke strijd met de beroemdste leermeesters van zijn tijd kunnen dwingen, wanneer dat werkelijk in strijd was met zijn diepste wezen? Voor het beoordelen van zulke karaktertrek moeten uiteraard Ruperts daden zwaarder doorwegen dan een getuigenis over zichzelf. Rupert bekent trouwens dat hij arrogant en ongelooflijk hoogmoedig werd genoemd (blz. 109, n. 25) en zijn tijdgenoten konden op grond van zijn daden eerder dit laatste oordeel vellen. Ook lijkt een zekere vechtlust hem niet vreemd, getuige daarvan o.m. de onbarmhartig-sarcastische wijze waarop hij in zijn *In regulam sancti Benedicti* zijn tegenstander belachelijk maakt. Dat hij daarbij beweert hem niet te haten, kan moeilijk geloofwaardig klinken. Ter vergelijking mag worden aangestipt dat ook Hildegard van Bingen zich *timida* noemde (blz. 314), doch haar tijdgenoten en latere historici zullen haar terecht een voor haar tijd bijzonder stoutmoedige vrouw noemen.

Men staat hier voor de paradoxale toestand dat de specialisten in het werk van Rupert van Deutz over zijn karakter meestal gunstig oordelen²²), terwijl men uit zijn woorden en daden en uit getuigenissen van tijdgenoten tot een onbetwistbaar zelfbewustzijn en zelfs tot eerezucht zou kunnen besluiten²³). M.L.A. koestert eveneens een onverholven sympathie voor Rupert. Is het misschien daarom dat het vernietigend oordeel van Anselm van Havelberg over hem²⁴) in dit boek niet vermeld wordt?

Evenzo twijfelt in het geval van Rupert blijkbaar niemand aan zijn eerlijke overtuiging goddelijke inspiratie te bezitten²⁵), alhoewel hij dat argument, samen met zijn visioenen, gebruikt om zijn opvattingen kracht bij te zetten. Norbert deelde dezelfde overtuiging; doch reeds Abaelard verweet hem onoprechtheid en tot op heden hebben heelwat

²¹) H. SILVESTRE, *La répartition* ..., blz. 288.

²²) H. SILVESTRE, *Premières touches* ..., zie noot 20, somt enkel goede eigenschappen van Rupert op, wat eerder pleit voor de tolerantie van de auteur van het artikel dan voor die van Rupert.

²³) Anderzijds prijst Reiner van Saint-Laurent de deemoed van Rupert, zie M.L. ARDUINI, *o.c.*, blz. 26.

²⁴) Brief aan Ekbert van Huysburg, *P.L.*, 188, kol. 1120. Deze tekst, die zinspeelt op Ruperts corpulentie, komt overeen met wat Rupert over zichzelf zegt in zijn *In regulam* ..., *P.L.*, 170, kol. 479C: «Nam quia sum homuncio ventris pigri, et cuilibet Epicuro pene consimilis, ...».

²⁵) Zie o.m. H. SILVESTRE, *La répartition des citations* ..., blz. 294.

historici zijn optreden als eerzuchtig bestempeld. Ook hier lijkt het oordeel van de geschiedenis niet erg konsekwent.

Tenslotte mag er misschien op gewezen worden dat Rupert vaak gebruik maakt van de *invitus*-topos. Zijn geschriften werden zogenaamd onder zware druk van buitenaf geschreven, onder gehoorzaamheid en zelfs onder bezwering met de naam van de H. Drievuldigheid, terwijl hij zelf toegeeft niets liever te doen dan schrijven²⁶). Zulke uitdrukkingen dienen dus niet te letterlijk geïnterpreteerd te worden, maar vanuit de kennis van die vaak voorkomende topos²⁷).

M.L.A. meent dat intellectuelen zoals Bernard van Clairvaux en Norbert van Gennep-Xanten aan de kant van Willem van Champeaux stonden (blz. 69, n. 179), met verwijzing naar haar vorig werk *Neue Studien über Rupert von Deutz*, in *Siegburger Studien*, 17, Siegburg, 1985, blz. 17-59²⁸). De figuren van Norbert en Bernard vertonen inderdaad heelwat gelijkenis, zoals nogmaals blijkt uit het werk van Raoul Bauer dat hierna zal worden besproken, maar spijtig genoeg weten we vrijwel niets over de doctrinele standpunten die Norbert innam.

Voor de Norbert-studie blijft het van groot belang te weten waar Rupert en Norbert elkaar hebben ontmoet. Tot op heden blijft de enige voor de hand liggende hypothese dat dit gebeurde te Siegburg waar beiden zeker hebben verbleven. M.L.A. meent (blz. 28, n. 22), in tegenstelling tot enkele andere historici, dat het verblijf van Rupert te Siegburg niet van korte duur was, doch begon in 1116 (blz. 79), onmiddellijk na de dood van abt Berengarius van Saint-Laurent te Luik (16 november 1116) en de verkiezing van de nieuwe abt Heribrand (19 november 1116). Zij bestrijdt (blz. 84) terecht de opvatting dat Rupert pas na 23 april 1119 het besluit zou hebben genomen Luik voorgoed te verlaten. Deze stelling past inderdaad het best in het kader van een ontmoeting van Rupert en Norbert te Siegburg. Indien Rupert pas in 1119 te Siegburg aankwam, kan hij daar Norbert niet meer hebben ontmoet, aangezien deze laatste in september 1118 uit de Rijnstreek is

²⁶) *Super Matthaeum*, uitg. H. HAACKE, in *CCCM.*, 29, Turnhout, 1979, blz. 196, regel 20-25.

²⁷) Een aantal teksten hieromtrent werden verzameld in W.M. GRAUWEN, *De nederigheidstopos bij verkiezingen in de middeleeuwen, voornamelijk in de twaalfde eeuw*, in *Album Carlos Wyffels*, Brussel, 1987, blz. 189-211, hoewel daar de *invitus*-topos vooral met betrekking tot verkiezingen wordt bestudeerd. — Ook op dit vlak werd Rupert vaak te gunstig beoordeeld en hechte men zonder meer geloof aan zijn woorden.

²⁸) Deze bewering vindt men eveneens in W. BEINERT, *Die Kirche. Gottes Heil in der Welt*, Münster, 1979, blz. 17.

vertrokken naar Saint-Gilles in Zuid-Frankrijk. M.L.A. plaatst de Sieburgse tijd van Rupert tussen 20 november 1116 en eind 1120 (blz. 498). In de praktijk betekent dit dus dat de ontmoeting met Norbert in de loop van het jaar 1117 of begin 1118 moet hebben plaatsgevonden.

Anderzijds vermeldt M.L.A. nog een tweede ontmoeting ca. 1121 (blz. 95 en 498) of in ieder geval voor de Romereis van Rupert in 1124 (blz. 97). Op dat ogenblik zou de discussie hebben plaatsgevonden die Rupert te boek stelde in zijn *Altercatio*. Zoals gezegd blijft de onzekerheid hier veel groter. De tekst van de *Altercatio* bewijst o.i. niet dat Norbert als opponent van Rupert optrad.

Het boek van M.L.A. bevat twee uitgebreide thematische uiteenzettingen: een eerste nl. over de profetie (blz. 326) in het Oude Testament (blz. 332), in de Griekse Oudheid (blz. 340), in Rome (blz. 343), bij Augustinus (blz. 335) en uiteindelijk bij Rupert van Deutz (blz. 392). Een tweede behandelt het thema van de armoede (blz. 245) en het machtsstreven (blz. 252) vanuit het Oude Testament, bij Gregorius VI (blz. 267), Bernardus (blz. 269), in de *Vita Heinrici IV imperatoris* (blz. 270), en uiteindelijk bij Rupert (blz. 274-277). Dit zijn uiteraard fundamentele middeleeuwse gedachtenstromingen waarvan Rupert diep doordrongen was en die voor alle mediaevisten van groot belang zijn, maar de systematische uiteenzetting van de hele historische achtergrond breekt wel enigszins de eenheid van het boek.

Verder kan worden opgemerkt dat de uitdrukking «*Monachus non habet officium docentis, sed lugentis*» op blz. 95 aan Gregorius de Grote (590-604) wordt toegeschreven. In feite wordt over het algemeen Hiëronymus († 419/420) als de auteur beschouwd, nl. in zijn *Liber contra Vigilantium*, P.L., 23, kol. 351: «*Monachus autem non doctoris habet, sed plangentis officium, qui vel se, vel mundum lugeat.*» Rupert geeft trouwens zelf de verwijzing naar Hiëronymus in zijn *Altercatio*.

Tenslotte blijft nog op te merken dat Steinfeld in 1121 nog geen premonstratenzer abdij was, zoals verkeerdelijk gemeld op blz. 81, n. 223, doch juist op blz. 419. John H. van Engen plaatste de overgang naar de premonstratenzers tussen 1126 en 1135²⁹⁾.

Het boek van M.L.A., dat hier uiteraard voornamelijk wordt besproken voor zover het Norbert en de premonstratenzer geschiedenis betreft,

²⁹⁾ J.H. van ENGEL, *Rupert of Deutz*, Berkeley, Los Angeles, Londen, 1983, blz. 324, steunend op I. Joester, Fr. Oediger en St. Weinfurter.

heeft als grote verdienste en als opzet de gedachtenwereld van Rupert te verduidelijken in het kader van zijn tijd. Als zodanig zal het zijn waarde behouden, zelfs wanneer eventueel een aantal konkrete feiten door verdere studie zullen achterhaald zijn. Meermaals stelt de auteur dat enkel zij die het hele werk van Rupert gelezen hebben gerechtigd zijn daarover mee te spreken. De recensent dezes erkent graag niet tot die selecte groep te behoren en daarom met het nodige voorbehoud de bovenstaande discussiepunten en vragen ter tafel te leggen. M.L.A. heeft een opmerkelijke prestatie geleverd door *ex abundantia cordis* weerom een boek over Rupert te publiceren in een taal die niet haar moedertaal is. Dat daarmee het laatste woord over Rupert nog niet is gezegd, erkent zij zelf impliciet door reeds een nieuw boek over hem aan te kondigen.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. Grauwn O. Praem.